

Балатонська битва

Остання потуга вермахту здійснити контрнаступ у Другій світовій війні

Олександр ЛИСЕНКО,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу історії України
періоду Другої світової війни
Інституту історії України НАН України

Ростислав ПИЛЯВЕЦЬ,
кандидат історичних наук, доцент,
науковий співробітник Інституту української
археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України

Балатонська операція посідає особливе й дещо окремішне місце в низці операцій Червоної армії, проведених на завершальному етапі Другої світової війни в Європі. Серед інших стратегічних і фронтових операцій зазначеного періоду її виокремлює те, що це була єдина та остання значна оборонна операція радянських військ. Тобто її метою було відбиття останнього великого наступу німецької армії у Другій світовій війні.

28

Після Будапештської операції (29 жовтня 1944 року – 13 лютого 1945 року), коли радянські війська оволоділи більшою частиною території Угорщини, німецька воєнна економіка втратила останні серйозні джерела поповнення нафтової сировини. Незначні запаси австрійської нафти, що залишилися в її розпорядженні, вже не могли забезпечити танкові війська та авіацію. Та й ці запаси могли бути втрачені, бо війська 3-го і 2-го Українських фронтів готувалися до наступу на віденському напрямку.

Отже, німецьке головкомандування вирішило за будь-яку ціну виправити становище, а також наступальними діями відволікти частину сил Червоної армії з берлінського напрямку та послабити тиск на Бреслау.

Остання наступальна операція вермахту дістала кодову назву *Frühlingserwachen* («Весняне пробудження»). Як випливає з назви, Гітлер і німецьке верховне командування розраховували повернути собі колишню могутність. Для досягнення поставлених цілей противник вирішив здійснити контрнаступ на будапештському напрямку, поклавши це завдання на 6-ту танкову армію СС, терміново перекинуту із західноєвропейського театру воєнних дій.

Задум німецького контрнаступу полягав у одночасному завданні трьох ударів. Головного удару на напрямку між озерами Веленце і Балатон до Дунаю завдавала 6-та танкова армія СС у складі п'яти танкових, двох піхотних і двох кавалерійських дивізій, а також 3-го танкового корпусу 6-ї армії у складі двох танкових і однієї піхотної дивізії. Німецьке командування зосередило тут до 1600 танків і штурмових гармат, понад 1600 гармат різного калібру.

Допоміжний удар завдавала 2-га танкова армія силами семи піхотних дивізій (у складі танкової армії не було жодної танкової дивізії), посилені значною кількістю штурмових і протитанкових гармат на ділянці між озером Балатон та річкою Дравою у напрямку на Капошвар.

Третій (другий допоміжний) удар частиною сил військ німецької групи «Ф» генерала Вейхса завдався з південного берега річки Драви в загальному напрямку на Печ.

Безпосереднє керівництво наступальною операцією покладалося на командувача групи армій «Південь» генерала піхоти Отто Велера.

Німецькі частини, особливо 6-ї танкової армії СС, отримали поповнення, були оснащені танками «королівський тигр», «пантера» і самохідними установками «фердинанд» («елефант»). На напрямку головного удару противник зосередив велике танкове угруповання зі щільністю до 76 танків на кілометр фронту.

Перекидаючи в Угорщину одне з найкращих танкових об'єднань, німецьке командування розраховувало радикально змінити на свою користь обстановку в південному секторі радянсько-німецького фронту. По суті, воно прагнуло повторити й розвинути відносний успіх останнього січневого наступу, коли війська 3-го Українського фронту були розсічені надвоє з виходом 4-го танкового корпусу СС до Дунаю. Однак у безрезисній ситуація була принципово іншою: позиції радянських військ на фронті від Дунаю до Балатону були набагато міцніші.

Із завершенням Будапештської операції перед радянськими військами відкрилися шляхи до Австрії та південних районів Німеччини, де було розміщено велику кількість підприємств, які виробляли літаки, танки, авіамотори й боєприпаси. Наступ радянських військ на цьому напрямку позбавляв противника великих джерел нафти в районі Надьканіжа. Крім того, вихід радянських військ на підступи до Південної Німеччини створював загрозу угрупованню гітлерівських військ у Югославії.

Проти 2-го і 3-го Українських фронтів діяла група армій «Південь» (8-ма, 6-та й 2-га танкові, 3-тя угорська армії) і армійська група «Е».

У другій половині лютого 1945 року радянська розвідка вста-

новила зосередження в західній частині Угорщини великого німецького танкового угруповання. Незабаром були отримані й відомості щодо планів противника. Розкривши наміри німецького командування та враховуючи зміни в оперативній обстановці, Ставка Верховного головнокомандування (ВГК) поставила завдання військам 2-го і 3-го Українських фронтів провести оборонну операцію й розгромити угруповання військ противника в районі озера Балатон. Війська 3-го Українського фронту в двадцятих числах лютого розпочали підготовку до оборони в районі Балатона, водночас продовжуючи готуватися до наступу на віденському напрямку. Радянське командування розраховувало в оборонних боях знекровити ударні угруповання противника й потім без паузи перейти у наступ.

На напрямку, де очікували головного удару противника, війська 3-го Українського фронту (командувач Маршал Радянського Союзу Федір Толбухін) оборону було вибудовано у два ешелони.

Готуючись до оборони, війська фронту скористалися досвідом Курської битви щодо створення глибококошелонованої протитанкової оборони на напрямку очікуваного головного удару. На 83-кілометровій ділянці від Ганта до озера Балатон було створено 66 протитанкових районів і зосереджено 65 відсотків усієї артилерії фронту. На найнебезпечніших напрямках її щільність сягала 60–70 гармат і мінометів на один кілометр фронту, а глибина оборони на деяких ділянках – 25–30 кілометрів.

Особливу увагу зосередили на матеріально-технічному забезпеченні операції. Через те, що фронтові склади розташовувалися на східному березі Дунаю, а переправі через річку заважали німецька авіація і весняний льодохід, для безперебійного постачання військ через Дунай додатково побудували канатно-підвісні дороги та бензопровід. Співвідношення сил у смузї воєнних дій *див. у табл.*

Сили і засоби військ 3-го Українського фронту та угруповання військ противника напередодні німецького контрнаступу 6 березня 1945 року в районі озера Балатон

Кількість, одиниць	Війська 3-го Українського фронту	Війська противника	Співвідношення
дивізій (розрахункових)	46	34	1,3:1
Людей, тис. осіб	407	431	1:1,05
гармат і мінометів	6 890	5 630	1,2:1
танків і САУ	407	877	1:2,1
Літаків	965	850	1,1:1

29

Наступ противника розпочався в ніч на 6 березня ударами по військах 1-ї болгарської та 3-ї югославської армій. Німецьким військам удалося форсувати річку Драва й захопити два плацдарми, кожен до 8 км по фронту й до 5 км углибину. Для посилення оборони на цій ділянці з резерву фронту було висунуто 133-й стрілецький корпус під командуванням генерал-майора Павла Артюшенка й дивізіон гвардійських мінометів.

У смузі 57-ї армії (командувач генерал-полковник Михайло Шарохін) противник завдав удару силами 2-ї танкової армії в напрямку Надьбайом, Капошвар і на вузькій ділянці фронту вклинився в оборону радянських військ. Однак контрудар з флангів за підтримки масованого вогню артилерії зупинив війська противника.

Третій, головний удар між озерами Веленце і Балатон противник завдав о 8-й год. 40 хв. Після півгодинної артилерійської підготовки тут перейшла у наступ 6-а танкова армія СС. У запеклих боях німецьким військам удалося до кінця дня просунути на глибину до 4 км і оволодіти опорним пунктом Шерегейеш. Для ліквідації прориву противника на цю ділянку висунули 18-й танковий корпус (командир генерал-майор Петро Говоруненко).

Наступного ранку атаки німецьких військ відновилися з новою силою. У смузі 26-ї армії (командувач генерал-лейтенант Микола Гаген) за підтримки авіації наступало близько 200 танків і штурмових гармат. Безперервно маневруючи вздовж фронту, німецьке командування наполегливо шукало слабкі місця в обороні радянських військ. У свою чергу, радянське командування своєчасно перекидало на загрозові ділянки протитанкові резерви.

Наступними днями, намагаючись домогтися успіху, німецьке командування застосувало масовані танкові атаки, в яких на ділянках у 1-1,5 км брали участь понад

100 важких танків. Бої не вщухали цілодобово. Розраховуючи на низьку ефективність радянської артилерії в темний час доби, німці продовжували вести наступ і вночі, використовуючи прилади нічного бачення. Внаслідок запеклих боїв за п'ять днів наступу німецьким військам удалося прорвати головну і другу смуги оборони. Однак це не забезпечило їм остаточного успіху, адже перед ними були ще тиловий армійський і фронтовий рубежі оборони.

10 березня німецьке командування кинуло в бій між озерами Веленце і Балатон останні резерви, довівши кількість своїх танків і штурмових гармат до 450 одиниць. Саме цього дня німецькі війська на вимогу Гітлера мали вийти до Дунаю й тим самим виграти битву. Проте через низку об'єктивних чинників подальший наступ німців захлинувся.

З 6 по 15 березня противник ввів у бій усі оперативні резерви, а оперативного прориву на жодній ділянці наступу не досяг. Виснаживши свої ударні угруповання (особливо 6-ту танкову армію СС) і втрапивши понад 40 тисяч солдатів і офіцерів загиблими і пораненими, близько 500 танків (із них не менш як 70 «пантер» і 40 «королівських тигрів») і штурмових гармат, близько 500 бронетранспортерів, до 300 гармат і мінометів, понад 1300 автомашин та понад 50 літаків, німецькі війська змушені були відмовитися від подальших наступальних дій і 15 березня перейшли до оборони. Так безславно закінчився останній наступ вермахту в Другій світовій війні.

Розглядаючи причини невдачі березневого наступу, колишній начальник німецького Генерального штабу Сухопутних військ генерал-полковник Гайнц Гудеріан головною з них вважав бездоріжжя, спричинене вологою погодою, що заважало просуванню танків. Але погодні умови, вочевидь, не були головними.

Втрати радянських військ виявилися теж відчутними, враховуючи швидкоплинність операції, що три-

вала лише 10 днів. Втрати об'єднань 3-го Українського фронту у танках і САУ, за найскромнішими підрахунками, становили 165 одиниць, із них – 84 танки Т-34, 48 САУ-110.

Людські втрати фронту, за офіційними даними, становили близько 33 тисяч осіб, із них безповоротні – 8,5 тисячі. Проте, на думку окремих істориків, вони насправді були більшими. За приблизними розрахунками дослідника Б. Соколова, загальні втрати радянської сторони з урахуванням втрат союзників, що брали участь у бойових діях, – болгарської та югославської армій, становили 73,4 тисячі осіб, зокрема безповоротні – 27 тисяч.

Балатонська операція виявилася останньою великою оборонною операцією Червоної армії у війні. Завдяки її успішному проведенню контрнаступ сильного угруповання німецьких військ, що мав далекосяжні цілі, закінчився безрезультатно. Не справдилися надії німецького командування ліквідувати плацдарм на правому березі Дунаю й надовго призупинити наступ Червоної армії в Південно-Східній Європі.

Радянські війська у взаємодії з болгарськими та югославськими частинами виконали завдання, покладене на них Ставкою ВГК. Відбивши контрнаступ противника, вони міцно втримали основні рубежі оборони й створили сприятливіші умови для наступу на віденському напрямку. Успішні оборонні дії 1-ї болгарської та 3-ї югославської армій не тільки виснажили та знекровили війська групи армій «Е», а й неабияк ослабили все угруповання противника в Югославії. Це дало змогу югославській армії перейти в рішучий наступ.

Після будапештської катастрофи й провалу контрнаступу в районі Балатону ще очевиднішим став розпад гітлерівського уряду. Лондон і Вашингтон зрозуміли, що подальші спроби політичних контактів зі збанкрутою нацистською верхівкою позбавлені будь-якого сенсу.

